

Kapitein Schrijver en de zilversmid Jan Lanckhorst

In het jaar 1963 was het Rijksmuseum zo gelukkig een zeer belangrijk geschenk te mogen aanvaarden uit handen van Mevrouw D. van Diggelen-Porthene, afkomstig uit de nalatenschap van haar man, de heer A. H. van Diggelen, die een verre verwant was van Cornelis Schrijver (1687-1768), kapitein in dienst van de Admiraliteit van Amsterdam en bekend uit onze vaderlandse geschiedenis¹. Deze kapitein, wiens portret hierbij wordt afgebeeld (afb. 1), heeft de wind niet mee gehad. Om zijn opvallende kwaliteiten werd hij in 1744 tot Vice-Admiraal en in 1748, onder Willem IV, zelfs tot Luitenant-Admiraal benoemd, maar hij beleefde de neergang van de republiek en moest zich wel ergeren aan het gebrek aan inzicht en ondernemingsgeest bij de leiding gevende instanties. Schrijver was een driftige, voortvarende figuur, die voortdurend had op te tornen tegen halve maatregelen, misplaatste zuinigheid en wanbeleid, waardoor noodzakelijke ondernemingen tot mislukken gedoemd waren en mensenlevens onnodig gevaar liepen. In ongekuste zeemanstaal heeft hij onophoudelijk kritiek geleverd en daarbij plompweg op gevoelige tenen getrapt. Dat heeft kwaad bloed gezet; als berucht lastige figuur werd hij steeds meer weggedrukt en zijn waarschuwingen werden in de wind geslagen. Door

Afb. 1. Portret van Cornelis Schrijver, door J. Houbraken naar H. Pothoven. Rijksprentenkabinet.

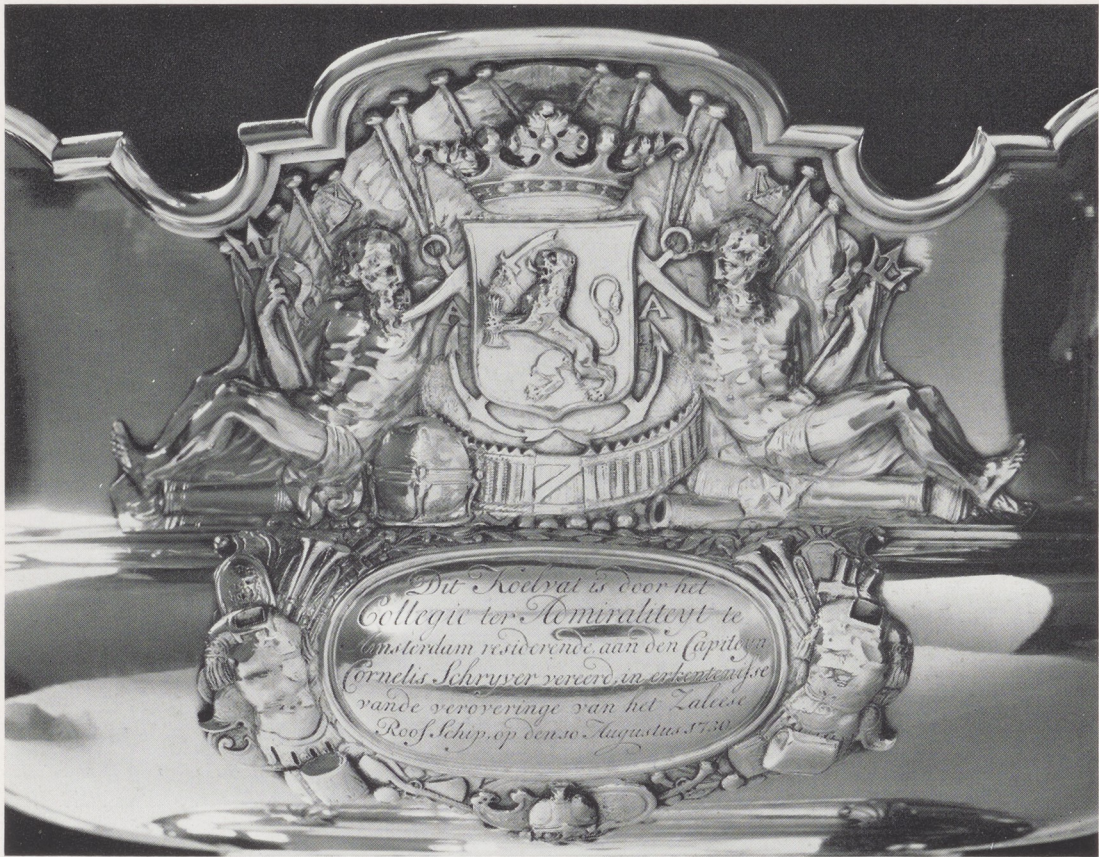
Afb. 2. Koelvat van Cornelis Schrijver. H 23 cm, Br. 43,5 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

de gunst van Willem IV, die Schrijver's inzichten deelde en hem krachtig gesteund heeft kreeg hij nog talrijke benijders op de koop toe. In een geschrift uit 1766, getiteld 'Memorie, inhoudende een Tafereel van cruelle behandeling', stort hij 80 jaar oud zijn gal uit en verklaart zijn leven 'onverdiend, doodelijk gechagrineerd en mishandeld te zullen eindigen'. In zijn jonge, levenskrachtige jaren heeft hij het land grote diensten kunnen bewijzen, waarvoor hij, naar de gewoonte van de tijd en bedoeld als aanvulling op een karig loon, met geschenken begiftigd werd.

Met zo een geschenk hebben we hier te doen. Een groot zilveren koelvat (afb. 2, 3) en een wijn-

fontein (afb. 4, 5, 6), tezamen een stel vormende, werden hem door verschillende instanties en ter herdenking van twee verschillende gebeurtenissen vereerd. Ze zijn, dank zij het geschenk van Mevrouw van Diggelen, nu een glanspunt in onze verzameling en een prachtige vertegenwoordiging voor de Hollandse Lodewijk XIV-stijl uit de eerste helft van de XVIIIde eeuw. Als stel kunnen ze nauwelijks met andere vergeleken worden. Er zullen er wel meer bestaan hebben, maar zulke in dubbele betekenis gewichtige vaatwerken verdwenen nu eenmaal het eerst in de smeltkroes. Losse Hollandse wijnkoelers bestaan er nog wel maar slechts één andere wijnfontein is mij bekend en wel een Haagse, bewaard in de

Afb. 3. Detail van afb. 2.

Ermitage te Leningrad, afkomstig uit de oude verzameling van het Winterpaleis². Ons stel is Amsterdams, het koelvat uit 1731, de fontein uit 1732; beide zijn gemerkt met het meesterteken 'mannetje met knots' (Voet, Amsterdam nr. 144). Ik noemde de kan hier 'wijnfontein', omdat in Engeland, waar er meer bewaard gebleven zijn, 'winefontain' de gebruikelijke benaming is. Een bijbehorend koelvat zal voor het spoelen van de glazen hebben gediend, hoewel dat stuk, apart gebruikt, ook voor het fris houden van drank in flessen of van water in kannen bedoeld kan zijn geweest³. Aan deze laatste en oudere bestemming moet het zijn naam dan hebben ontleend. Het bijschrift op een ontwerp-tekening van Daniel

Marot, in de Akademie der Bildenden Künste te Wenen (afb. in Bulletin Rijksmuseum 1961, blz. 17), maakt ons niet veel wijzer; het luidt 'fontaine et bassin'. Nu vertoont onze fontein aan de voet twee forse ogen, ongetwijfeld ten behoeve van een stevige bevestiging. Volgens een familie-traditie, door de schenkster medegedeeld, heeft kapitein Schrijver ons stel op zijn schip gebruikt. In dat geval kan moeilijk aan wijn gedacht worden; een veel krachtiger vocht, meer passend bij het zeemansleven, zal hij uit de kraan getapt hebben in zijn kajuit. Het meenemen aan boord van kostelijk zilverwerk is blijkbaar niet iets ongewoons geweest. Sir George Ayscue had immers, vóór zijn schip in de Vierdaagse Zeeslag (1666)

Afb. 4. Wijnfontein van Cornelis Schrijver. H. 51 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 5. Detail van voorzijde afb. 4.

door Isaac Sweers werd buitgemaakt, fraai zilver bij zich op de Royal Prince ⁴.

De fontein dan, heeft de vorm van een tuinvaas waaraan een kraantje is bevestigd en ze werd aan Schrijver geschonken door de Oost-Indische Compagnie. In de resolutiën van de O.I.C. van 4 maart 1732 ⁵, vinden wij een besluit, waarin wordt gezinspeeld op een episode in de - 1715 verklaarde - oorlog met de roofstaten langs de Middellandse zee, waarvan Algiers en Marokko de gevaarlijkste waren. De Algerijnen verweten ons verzuim in de bereidheid tot loskopen van Nederlandse slaven, die tijdens 'legale' kaapvaart waren buitgemaakt. Einde mei 1730 was het kapitein Schrijver gelukt om, in opdracht van de Staten, met de Dey van Algiers een redelijke overeenkomst te sluiten. Schrijver lag op 19 juni nog in de haven toen hij opmerkte, dat er toch weer twee Compagnies-schepen werden opgebracht. Zijn woede hierover moet vreselijk zijn geweest en alleen windstilte belette hem er im-

Afb. 6. Detail van achterzijde afb. 4.

pulsief maar onberaden op af te gaan en de kapers van katoen te geven. Nu bleef er nog gelegenheid voor hernieuwd overleg, wat dan ook van de zijde van de kapitein met kracht gevoerd werd. Na een roerige vergadering, waarin de door de overeenkomst gebonden Dey bijna wordt klemgezet door zijn eigen, op buit beluste onderdanen en Schrijver ook gevaar loopt, gelukt het de schepen los, en de bemanning vrij te krijgen, na betaling van een flinke 'schadevergoeding'. Het reddend optreden werd in het vaderland hogelijk gewaardeerd en twee jaar later door de schenker in de inscriptie op de buik van de wijnvaas in de volgende bewoordingen herdacht: 'Anno 1732. De Comps: Scheepen Purmerlust en ter Horst, inden Jaare 1730, door Vier Rovers tot Algiers op gebracht en door de Loffelijke Conduiten van de Heer Capt. Corn: Schrijver, als Commandr: van s'Lands Oorlog Scheepen, aldaar ter Reede leggende. Wederom sijnde Vrij gegeven. hebben de Heeren Bewinthebbren der Nederl: Geoctro:

O.I. Comp: voor deese en andre Extraord: dienste aan de Comp: gedaan dit Geschenk aan sijn Ed: ter Erkentenis en gedagtenis Vereert. benevens een som van Vijf Duysend guldens.' Uit dit bedrag meen ik te moeten opmaken dat de wijnfontein 1000 gulden heeft gekost, wanneer het in de resolutiën genoemde bedrag (zie noot 5) het totale bedrag aangeeft wat de Heren Zeventien voor hun geschenk hebben uitgetrokken.

De kan is fors van aanzien en met tweeërlei soorten versieringen verrijkt, ornamentaal en figuraal. Op voet en deksel zien we opgelegde motieven, bestaande uit afwisselend staande of hangende palmetten en gestyleerde bladvormen. Om de bovenrand van het vat en rondom de inscriptie zijn toefen van schelpen en zeedieren gedreven. De wand aan de voorzijde toont een gedreven reliëf, waarop twee schelpdragende tritonen aan weerszijden van een vissenkop een cartouche schragen, die is bezet met een compagnieschip in een ovaal schild. Een entourage van allerlei exotische dieren – een toespeling op verre landen – bevat zowaar een eenhoorn. De keuze van deze bevolking herinnert sterk aan het tympaan van het Amsterdamse stadhuis en een grondige kennis daarvan ligt zeker aan dit reliëf ten grondslag. Het reliëf aan de achterzijde vertoont in cartouche het wapen van Schrijver, omgeven door vlaggen en wapentropheeen en rustend op een scheepsboeg, twee afgewende tritonen en een aantal affuiten. Een 'zeetje', als grond voor beide pompeuze stapelingen loopt om het gehele vat. Op de buik, onder het kapiteinswapen, is een fijn wirwar van olijftakken geciseleerd, afstekend tegen een geruigde grond; ze presenteren in het midden een paar schild-tropheeen.

Het koelvat is in 1731, één jaar vóór de fontein gereed gekomen. Het besluit tot dit geschenk is te vinden in de resolutiën van de Amsterdamse Admiraliteit van 27 december 1730⁶, en wel voor een wapenfeit uit de maand augustus van hetzelfde jaar. Men wilde eerst aan Schrijver een gouden keten met medaille geven wegens het overbrengen van de vlag van het 'Saletijnse' schip, maar nog in dezelfde zitting wordt dit gewijzigd in een zilveren koelvat dat 600 gulden

Afb. 7. Gouden beker van Cornelis Schrijver. H. 22 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

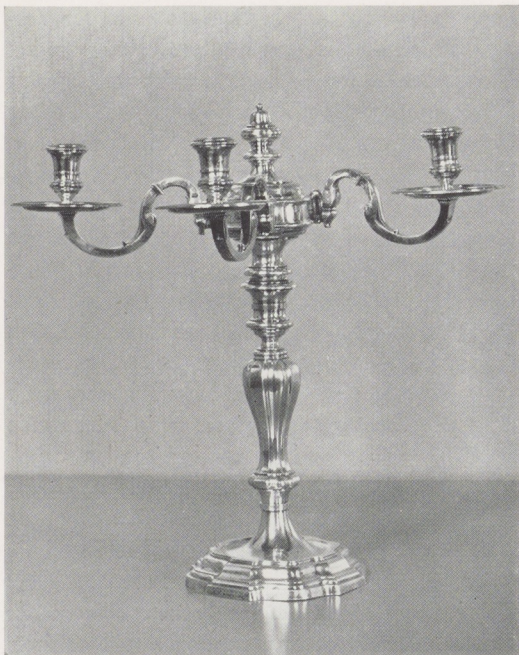
kosten mag. Het bewuste schip, een Marokkaanse kaper, werd door Schrijver overmeesterd, na een lange en opwindende achtervolging, nadat hij al eerder een andere kaper op de zandbanken had gezet. Een gekaapte Hollandse koopvaarder werd bij die jacht heroverd. Op de buik van het vat, omgeven door een losse schikking van wapentropheeën vermeldt de inscriptie: 'Dit Koelvat is door het Collegie ter Admiraliteyt te Amsterdam residerende aan den Capiteyn Cornelis Schrijver vereerd, in erkentnisse vande verovering van het Zaleese Roofschip, op den 10 Augustus 1730'. De omrande inscriptie vormt, evenals bij de fontein, een geheel met het bekronende reliëf op de wand, maar ditmaal zijn het gegoten belegstukken, blijkbaar om de binnenkant van het vat niet met de holle keerzijde te ontsieren. Het bovenstuk heeft als centrum het gekroonde wapen van Holland, geplaatst op twee ankers en de initialen A.A. (Admiraliteit Amsterdam), boven de Hollandse tuin en tegen een achtergrond van vaandels. Twee Neptuinen, languit op affuiten gezeten, leunen ruggelings tegen dit vaderlands symbool. Naast een van de figuren is de wereldbol geplaatst. Van geheel andere aard zijn ook hier de opgelegde schelp- en bladpalmetten, die accent geven aan de ovale voet. De reliëfs van vat en kan, hoewel in verschillende technieken uitgevoerd, zijn duidelijk van één hand.

Alvorens op de kwestie van de maker in te gaan is het goed om eerst de andere stukken uit de blijkbaar niet onbelangrijke verzameling van kapitein Schrijver te vermelden. Het Rijksmuseum⁷ bergt n.l. als bruikleen van de familie VerLoren van Themaat⁸ een kleine gouden bokaal (afb. 7), met een gedreven zeegevecht om de kelk en op het deksel te midden van tropheeën het wapen van de Admiraliteit van Amsterdam op gekruiste ankers in de Hollandse tuin. De zaak der beloning kwam op 5 april en 20 juni 1729 en 22 maart 1730 ter vergadering, waar eveneens aanvankelijk besloten werd tot het schenken van een gouden keten met medaille⁹. Op een plaat in het deksel wordt gewag gemaakt van de aanleiding tot de gift: 'Dese Goude Kop is, door het Collegie ter Admiraliteit te Amsterdam reside-

rende, aan den Capitein Cornelis Schrijver Vereerd, in erkentnisse van de Verovering van het Algiersche Roofschip de Orangeboom Capitein Ben taback op den 12 Juny 1724'. De episode betrof een militair succes op een kritiek moment, kort na het smadelijk afwijzen van een vredesvoorstel; bovendien was het de eerste geslaagde onderneming in Schrijver's loopbaan. Na een twee dagen durend gevecht, waarbij verliezen geleden worden en brand aan boord ontstaat, wordt de Oranjeboom, gecommandeerd door Hameth Rais Ben Tobak, geënterd en tot overgave gedwongen. Op 4 oktober van het zelfde jaar wordt daarenboven nog het Algierse schip 'Het roode Hart' bij Tetuan op het strand gejaagd, waar de eigen kapitein het in de lucht laat vliegen. Beide gevechten zijn afgebeeld op het reliëf om de wand van de gouden beker, terwijl de inscriptie maar van één treffen melding maakt. In beide gevallen is de Hollander aan de Statenleeuw in de vlag te herkennen, en de kaper aan de Turkse halve maan (sic!). De beker draagt de jaarletter van 1730, stads- en gehalteteken van Amsterdam en de hoofdletters H en L aaneen geschreven van de edelsmid (Voet, Amsterdam nr. 348).

Ons museum herbergt nog een derde present aan Cornelis Schrijver. De kapitein had van 1736 tot 1738 convooidiensten verricht voor de handel op Lissabon en voor de schepen van de West-Indische Compagnie, varende op Curaçao¹⁰. Deze laatste instantie schonk hem voor zijn bijstand een paar zilveren drie-armige kandelaars¹¹ (afb. 8), ons gelegateerd door Mevrouw E. J. C. VerLoren van Themaat-de Pesters. Op de voet is een zeilend schip gegraveerd en langs de voetrand de inscriptie: 'De Generale geoctroyeerde West indische Compagnie heeft dit Present gedaan aan den heer Capiteijn Cornelis Schrijver, voor Zijne Veelvuldige Occupasien en gedane diensten aan de selve in den Jare 1737 beweeze'¹². De kandelaars bestaan, zoals altijd, uit gewone kandelaars met losse opzetstukken. Hoewel nobel van vorm en perfect van uitvoering zijn deze kandelaars heel algemeen in het Holland van die tijd. Waarschijnlijk zijn ze gewoon in de winkel gekocht, bij die gelegenheid van de inscriptie en mogelijk

Afb. 8. Zilveren kandelaar (één van een paar) van Cornelis Schrijver. H. 37 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

ook toen pas van opzetstukken voorzien. Bij de merken Amsterdam en de jaarletter D van 1738 staat het meesterteken PM met rozet. Van dezelfde meester bestaan nog andere kandelaars van gelijke vorm.

Na eerst het bezit van de kapitein tot uitgangspunt genomen te hebben, moeten nu de uitvoerders van de geschenken aan een onderzoek worden onderworpen. De meester van de kandelaars geeft weinig moeilijkheden. Voet schrijft het meesterteken (Voet, Amsterdam nr. 397) toe aan Pieter Mourits van Düsseldorf. Frederiks, Dutch Silver II, blz. 101 vermeldt dat hij wordt geboren omstreeks 1707 te Düsseldorf, in 1732 naar Amsterdam verhuist en daar sterft in 1789. Er is geen reden om de toeschrijving te betwijfelen. Pas met de identificatie van de meestertekens op de andere stukken rijzen de moeilijkheden.

Het meesterteken 'mannetje met knots of wildeman' van fontein en koelvat komt voor op een

gouden bokaal in het Rijksmuseum¹³ (afb. 9, 10), gemaakt voor Henricus Swaerdecroon, die Gouverneur Generaal van Nederlands Oost-Indië geweest is van 1718 tot 1725. De beker is behalve gestempeld ook nog gesigneerd: J: Lanckhorst Fecelt Amstel: 1729. Op grond van dit samengaan schreef Voet (Amsterdam nr. 143), de wildeman toe aan Jan Lanckhorst. Frederiks, Dutch Silver IV, blz. 105 vermeldt, dat Lanckhorst in 1672 te Meppel gedoopt werd, dat hij in Amsterdam als ivoorsnijder en zilversmid werkte, aldaar in 1712 huwde en in 1744 overleed. De heer K. A. Citroen deelde mij mede, dat Lanckhorst in 1712 in het zilversmidsgilde werd opgenomen. Tevens onthulde hij een pikante bijzonderheid aangaande het geboortjaar: Lanckhorst gaf bij zijn ondertrouw op 40 jaren oud te zijn, maar de Meppelse archieven verraadden 3 verzwegen jaren; hij werd 13 december 1668 te Meppel gedoopt! Uit het doopboek blijkt dat hij een zoon was van een zilversmid^{13a}. Nu komt het teken wildeman ook nog voor op zilver van na 1744 en bijna alle zo gestempelde stukken horen tot de typische Amsterdamse Lodewijk XIV-groep, afstammende van de voorbeelden van Daniel Marot. Daar komt nog bij dat twee gedreven, met de wildeman gemerkte begrafenisschilden van het timmermansgilde te Hoorn (Frederiks, Dutch Silver I, nr. 316) – waarvan de 1728 gedateerde rekening bewaard bleef¹⁴ – veel minder van kwaliteit zijn dan de figuren op de beker van Swaerdecroon uit 1729. De juist naar aanleiding van deze beker geconstrueerde identiteit van merk en naam zal dus moeten worden opgegeven en daarvoor in de plaats is een samenwerken van twee verschillende mensen aan te nemen. Het is wel duidelijk dat 'wildeman' dan voor de fabricage van het corpus verantwoordelijk was terwijl Jan Lanckhorst de maker van het kunstgevoelige drijfwerk is geweest. Zou een samenwerking, waarbij Lanckhorst betrokken is maar één keer hebben plaats gevonden¹⁵ of is het wel eens meer gebeurd?

In de catalogus van de beroemde zilvertentoonstelling, 1880 te Amsterdam in Arti et Amicitiae gehouden, komt onder nr. 63 een zilveren Hens-

Afb. 9. Beker van Swaerdecroon. H. 45 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 10. Beker van Swaerdecroon. H. 45 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

◀ Afb. 11. Hensbeker van het Hoogheemraadschap Zeeburg en Diemerdijk. Dijkhuis, Amsterdam.

Afb. 12. Detail van afb. 11.

Afb. 13. Beker van Cornelis Tyloos. Part. Verz., Zweden.

beker voor van het Hoogheemraadschap Zeeburg en Diemerdiijk (afb. 11, 12). Hij is gemerkt met het stempel voor Amsterdam, de leeuw, jaarletter G van 1717 en meesterteken VA. Toch bewaart het archief van het Dijkhuis hierbij de rekening van Jan Lanckhorst¹⁶. De forse, dragende Neptunus is dan ook duidelijk een verwant van de stamfiguur van de beker van Swaerdecroon; het aandeel van Lanckhorst als maker van figuren en reliëfs wordt hierdoor nog eens bevestigd, maar ook de samenwerking met andere zilversmeden. Nu bestaan er nog twee andere bekers, met bijbehorende rekeningen, door Jan Lanckhorst uitgeschreven.

In dezelfde tentoonstellingscatalogus van 1880 wordt onder nr. 244 een gedreven gouden kop (afb. 13) beschreven, gemaakt van een keten, die in 1677 met penning geschonken werd aan Cornelis Tyloos. Hij was een Hollandse kapitein, die in de oorlog tussen Zweden en Denemarken voor dat laatste land gevochten had en voor zijn heldendaden door Christiaan V aldus werd beloond¹⁷. De penning is in tweeën gezaagd en ingelaten in de bekerwand. Een bloemrijk vers bezingt wat er in feite is geschied. 'Toen Tyloos Neerlandsch held met mannenmoed bezielt / De Sweedsche schepen hadt veroverft of vernielt / Schonk hem de Deensche Vorst tot roem voor dit gevecht / Een gouden penning aen een keeten vastgehecht / De penning ziet gij hier, de keeten is ontslaekt / Zoodat nu van dit goud dees beker is gemaakt'. Aan de keerzijde wordt de bronvermelding opgesomd: 'Zie A. Casteleijn, Holl. Merc. van 't jaar 1677 p. 170. - J. v. Loon, penningkunde 3e D. 3e B. p. 210. - Basnage, annal des Prov. Unies. Tom 2. p. 823'. Bij deze beker - in 1880 bij Dr. R. VerLoren van Themaat te Utrecht, in 1957 in de Nederlandse Kunsthandel en thans in Zweeds particulier bezit - is een kwitantie bewaard gebleven van 3 februari 1733, uitgeschreven door Jan Lanckhorst aan Cornelis Schrijver. Hoe Schrijver aan de keten is gekomen zal wel altijd een raadsel blijven. Mogelijk heeft hij hem geërfd van zijn vader, Philips, een tijdgenoot van Tyloos en evenals zijn zoon een strijdbaar zeeheld. Het is een eenvoudige beker

Afb. 14. Bokaal van Cornelis van Alkemade (De 'Burg'). H. 31 cm. Leiden, Sted. Mus. 'De Lakenhal'.

Afb. 15. Beker van Jan Berewout. H. 54 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

op lage voet, maar de iets verheven rankenversiering tegen een geruigde grond is precies zo op de voet van de beker van Swaerdecroon terug te vinden. Bij het merk van Amsterdam en de jaarletter X van 1732 wordt het meestersteken IL opgegeven. Dat zou dus van Jan Lanckhorst zelf kunnen zijn. Ik vraag me af of soms het kennen uit de rekening van de naam tot deze lezing heeft geleid en niet een kleine dwarsverbinding, die van de I een H maakt, over het hoofd gezien werd. Verderop in dit artikel hoop ik deze twijfel nader te verklaren.

Ten slotte is er de bekende verguld zilveren beker in de vorm van een burcht¹⁸ (afb. 14), geschonken aan Cornelis van Alkemade, die een verhandeling had geschreven over de Leidse Burg en zijn burggraven, opgedragen aan de burgemeesteren van de stad, die hem daarvoor met dit geschenk veerden. Na enige omzwervingen is hij in de Lakenhal beland. Notulen en rekeningen vermelden de gift en de betalingen resp. voor het ontwerp aan Hieronymus van der My en voor het uitgevoerde stuk aan Jan Lanckhorst. Een gezwollen latijns gedicht huldigt Alkemade's prestaties. Bij de opdracht op de kelk wordt het jaartal 1732 genoemd. De jaarletter Y op de rand geldt voor 1733; het meestersteken is onduidelijk. Voet leest er ten naastbij II in, mogelijk een verminkte IL (Voet, Amsterdam nr. 146).

Behalve de gesigneerde beker en het gedocumenteerde drietal is er nog een bokaal waarvoor aanduidingen wijzen in de richting van Jan Lanckhorst. In 1958 kreeg het Rijksmuseum, ter gelegenheid van het 150 jarig jubileum, van de Fa. Rosenberg & Stiebel te New York de grote, gedeeltelijk vergulde en met geëmailleerde wapens belegde zilveren 1704 gedateerde schuttersbeker van Jan Berewout (afb. 15, 16, 17). De beker wordt gedragen door een Prudentia-figuur, is bekroond door een zittende Mars en is gemerkt met het teken voor Amsterdam, de jaarletter T (1705) en met het monogram IB. Om de kelk zijn drie reliëfs gegroepeerd met mythologische krijgstafereelen; drie kleinere, soortgelijke voorstellingen bevinden zich op de voet. Op de grote reliëfs en op het heuveltje dat de god tot zetel dient

Afb. 16. Detail van afb. 15.

komt de signatuur IL voor. Al spreekt dit feit alleen niet overtuigend voor Lanckhorst als maker, de toeschrijving wordt ondersteund uit een heel andere hoek. In de veilingcatalogus Amsterdam 16 juni 1732 van het bezit van de bekende verzamelaar Lambert ten Kate worden van Jan Lanckhorst o.a. twee boetseersels in rode was genoemd: een Voorzichtigheid en een Zittende Mars (blz. 79 van de cat., nrs. 18 en 19). Ten Kate moet een groot bewonderaar van Lanckhorst geweest zijn want even verder vinden we een hele lijst van pleisterwerk (blz. 83 en 84), waaronder: 'Afgietsels van 't Beeldwerk op tien Vaesjes, door J. Lankhorst, in zilver gedreven; 't Beeldwerk van yder Vaesje is in 3 deelen afgevormt, en alzo 30 stuks'. Het zijn mythologische en bijbelse onderwerpen en de deling in telkens drie stuks komt overeen met onze bokaal. Zonder te willen beweren dat dit nu juist afgietsels van

Afb. 17. Detail van afb. 15.

deze beker zijn duidt het toch wel op een type: signatuur en vermeldingen, vooral van de twee wasfiguren tezamen, zijn evenwel een vrij stevig fundament voor de toeschrijving. In dezelfde reeks in Ten Kate's cat. (blz. 84) worden 'Afgietsels van Beeldwerk, op Horologie-Kassen' genoemd, wat er op wijst dat Lanckhorst ook in deze branche werkzaam is geweest. Voorts worden er afgietsels naar zijn ivoren beeldwerk opgesomd (blz. 83) en verder nog 'Een Zee-Triomfje, door Lanckhorst geboetseert op een Stukje Ley'. Uit dit alles komt sterk de figuur van een beeldhouwer-modelleur naar voren en een groot aantal studietekeningen, ten dele naar Rafaël en naar 'Carrats', alle uit dezelfde verzameling, getuigen van zijn gedegen kunstenaarschap¹⁹. De ogenschijnlijk tweeslachtige opzet van dit artikel, waarin eerst het zilver van kapitein Schrijver is opgesomd en vervolgens, via een vergissing

bij de identificatie van de merken, de min of meer gedocumenteerde werken van Jan Lanckhorst zijn bijeengebracht, is nodig om tot het uiteindelijke doel te geraken: het samenstellen van de werken van deze zilversmid, en dat voert, merkwaardigerwijs, naar het uitgangspunt terug. Het meesterteken bleek geen betrouwbare leidraad: Lanckhorst liet anderen blijkbaar het corpus maken en hun vlag dekt de lading. De enige koers om op te varen is het vergelijken van de stijl. Op de samenhang van de (door Schrijver! bestelde) beker van Tyloos (afb. 13) met de beker van Swaerdecroon (afb. 9, 10) werd al gewezen en het was niet moeilijk de verwantschap te vatten van de laatste met de hensbeker van Zeeburg en Diemerdijsk (afb. 11,12). Dat de Neptuinen en Tritonen van Schrijvers 'stel' (afb. 2-6) ook thuis horen in deze familiekring kan nu veilig worden toegegeven en het is geenszins onwaarschijnlijk omdat de samenwerking van Lanckhorst en 'wildeman' al eerder werd geconstateerd. Maar ook de schelpen van de fontein en van Swaerdecroons beker werden van het zelfde strand geraapt. Dezelfde olijftakken komen op verschillende van de besproken stukken voor (afb. 6, 11, 13), evenals de merkwaardige schildtropheeën, helmen en kurassen (afb. 3, 6, 15, 17). De vergelijkingen over en weer maken het mogelijk een 'hand' te onderscheiden; bij gebrek aan merken is dit de enige basis voor een beeld van 's meesters werk. Met dit beeld voor ogen kan zonder aarzeling nog een stuk, volkomen passend in deze kring, aan het oeuvre van Jan Lanckhorst worden toegevoegd: de kleine gouden beker, die Schrijver voor het veroveren van de 'Oranjeboom' ontving (afb. 7). Schelpenknoodels, wapentropheeën, olijftakken (rond de stam), maar vooral de technische uitvoering, de 'hand', getuigt van de maker. E. Voet, die van de merken uitging, kon het monogram HL op deze beker natuurlijk niet rijmen met Jan Lanckhorst; hij vermeldt de beker en het teken dan ook zonder meesternaam (Voet, Amsterdam nr. 348). Frederiks, Dutch Silver IV, nr. 244 ging aan dit probleem voorbij door in het teken IL te zien en de beker op grond hiervan rechtstreeks aan onze meester toe te schrijven.

Inderdaad zullen we in de verbonden HL een nog onbekende meester moeten zien, die voor Lanckhorst onversierde vaatwerken maakte. Het feit dat deze anonymus paradeert in de groep van trawanten, is de reden van mijn al eerder genoemde twijfel aan de lezing van het merkteken onder de gouden beker van Tyloos, die door Schrijver bij Lanckhorst werd besteld. De letters IL zouden voor de laatste vanzelfsprekend zijn, maar het is dan de eerste en enige keer geweest, dat we ze ooit zagen. De verbonden HL kennen we al en het enige onderscheid bestaat in de liggende dwarsstreep van de H, die gemakkelijk over het hoofd gezien kan worden, te meer, omdat Jan Lanckhorst uit de rekening bij voorbaat als leverancier bekend was. Hoe deze samenwerkingen tot stand kwamen, en waarom, daarover is niets bekend. Toen hij in 1705 het beeldwerk aan de beker van Berewout maakte was hij nog niet ingeschreven in het Amsterdamse zilversmidsgilde. Te dien tijde was zijn anonimiteit volkomen verklaarbaar want hij bezat geen rechten. Op 11 oktober 1712, na zijn huwelijk de 6e mei 1712 met Dina Beke, wordt hij poorter van Amsterdam, wat gratis kon gebeuren, omdat zijn schoonvader als kaarsenmaker poorter was²⁰. Toch is hij in Amsterdam al meester in het zilversmidsgilde geworden op 5 juli 1712, nog zonder als poorter te zijn ingeschreven, wat ongebruikelijk was. Waarom hij later anderen laat stempelen, c.q. anderen het 'corpus' laat fabriceren, is niet duidelijk.

Schrijver zal veel met hem hebben opgehad, of tot hem in een bijzondere relatie hebben gestaan. Het lijkt haast wel of Lanckhorst diens hofgoudsmid is geweest.

Aan het slot van dit artikel zal het werk van Jan Lanckhorst voor zover dat mij thans bekend is in chronologische volgorde worden opgesomd. Gezien de vele meestertekens waaronder Lanckhorst schuil gaat, hoeft zijn oeuvre met de hier besproken stukken niet afgerond te zijn. Het is denkbaar dat, nu de blik vrij is van vooroordelen, een herkennen van zijn werk makkelijker tot stand komt, waarbij de stempelaar dan een veer zal moeten laten. Bij deze procedure zal de stem-

pelaar – zoals in het geval van 'wildeman', waarover in een volgend nummer van dit Bulletin de heer K. A. Citroen onthullingen zal brengen – duidelijker te voorschijn kunnen treden. De vraag naar de ingewikkelde ambachtelijke en mogelijk gilderechtelijke verhoudingen, kan alleen worden opgelost door archivalische naspeuringen. In dit stadium konden, bij gebrek aan meer gegevens, geen opzienbarende mededelingen worden gedaan. Omdat bij het onderzoek een zeeheld, met een boeiende eigen geschiedenis, vanuit een ver verleden de helpende hand reikte, kreeg hij in dit opstel het aandeel dat hem met ere toe komt.

Werken van Jan Lanckhorst in chronologische volgorde:

Beker van Jan Berewout. Amsterdam, Rijksmuseum. Berewouts naam komt met het jaartal 1704 voor op het schild waar Mars op leunt. Hij was koopman en luitenant der Schutterij. Hij stierf in 1726²¹. Merken: Amsterdam, leeuw, T (1705), meester-teken IB. (Afb. 15-17).

Hensbeker van Zeeburg en Diemerdijk. Amsterdam, Dijkhuis van het Hoogheemraadschap. Om de voet: Hensbeker van Zeeburg en Diemerdijk A 1717. Op de top een leeuw met de wapens van Holland en Utrecht. Merken: Amsterdam, leeuw, G (1717), meesterteken VA. (Afb. 11-12).

Beker van Swaerdecroon. Amsterdam, Rijksmuseum. Swaerdecroon was G. G. van Ned. Oost-Indië van 1718-1725. Hij stierf in 1728. Op het deksel een leeuw met het wapen van de schenker: de O.I.C., en het wapen van de ontvanger. Gesigneerd door Jan Lanckhorst en gedateerd 1729. Merken: Amsterdam, leeuw, jaarletter onleesbaar, meesterteken een wildeman. (Afb. 9-10).

Beker van Kapitein Schrijver. Amsterdam, Rijksmuseum. Geschonken voor de verovering van het roefschip de Oranjeboom, door de Admiraliteit van Amsterdam. Merken: Amsterdam, leeuw, V (1730), meesterteken HL. (Afb. 7).

Koelvat. Amsterdam, Rijksmuseum. Aan Kapitein Schrijver geschonken door de Admiraliteit van Amsterdam voor het veroveren van een Salees roefschip. Merken: Amsterdam, leeuw, W (1731), meesterteken een wildeman. (Afb. 2-3).

Wijnfontein. Rijksmuseum, Amsterdam. Aan Kapitein Schrijver geschonken voor het heroveren van de schepen Purmerlust en ter Horst, door de Oost-Indische Compagnie. Merken: Amsterdam, leeuw, X (1732), meesterteken een wildeman. (Afb. 4-6).

Beker van Kapitein Tyloos. Zweeds particulier bezit. Gemaakt van de keten en de doorgezaagde penning van deze kapitein, in opdracht van Cornelis Schrijver. Merken: Amsterdam, leeuw, X (1732), meesterteken IL of HL. (Afb. 13).

Beker 'De Burg'. Stedelijk Museum 'De Lakenhal' te Leiden. Aan Cornelis van Alkemade geschonken door de burgemeesters van Leiden voor zijn verhandeling over de Burg van Leiden. Vervaardigd naar ontwerp van Hieronymus van der My. Merken: Amsterdam, leeuw, Y (1733), meesterteken onduidelijk. (Afb. 14).

Noten

¹ *Historische gegevens ontleend aan Jhr. J. C. de Jonge, Het Nederlandsche Zeewezen, IV, Haarlem 1861.*

² E. A. Jones, *Old silver of Europe and America*, Londen 1928, Pl. LXVII, nr. 3.

³ N. M. Penzer, *The great wine-coolers*, Apollo 1957, blz. 3 e.v. en 39 e.v.

⁴ Bewaard in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam. Zie Tentoonstelling Michiel de Ruyter, Rijksmuseum, Amsterdam, 1957, Cat. nr. 153.

⁵ *Resolutiën van de Heren Zeventien (Algemeen Rijksarchief te Den Haag): Dingsdags den 4e Maart 1732 voormiddags: Ter vergaderinge in consideratie sijnde genomen de groote diensten door den Heer Capitain C^s: Schrijver aan de Comp^s: beweesen, ten aensien van de Comp^s: uijtgaande scheepen ter Horst en Purmerlust door de Algerienien genomen, en door desselfs voorsigtig beleiijt door den deij van Algiers wederom vrijgegeeven, als meede dat sijn Ed: veel hadde gecontribueert tot 't maken en sluijten van 't Tractaat tusschen haar H^o: M^o: en den deij van Algiers, in 't welke aan de Comp^s: meede veele diensten hadde gedaan: so is goetgevonden en geresolveert gem^s: Heer Capitain Schrijver voor bovengemelde gepresterde diensten, van weegens en uijt name van de Comp^s: te remunerereen met een stuk silwerwerk, en bovendien met so veel goude ducaten, als 't een en ander soude komen te be- dragen de somma van 6000.*

⁶ *Resolutiën van de Admiraliteit van Amsterdam (Algemeen Rijksarchief te Den Haag, Archieven der Admiraliteitscolleges No. 1467):*

Woensdagh den 27 december 1730: door den Capⁿ: Schrijver op sijne wederkom(st) hier te lande, overgebracht, en huyden aan de(sen) Raed gepresenteert wesende de Vlagge va(n) het) Saletijns schip, in dezen Jaere door den (selve) verovert, is goed gevonden, den voorn. Cap(tn:) Schrijver, door den Heer presideerende in erkentnisse van Sijne valeur, en genoeg van dezen rade te presenteren tot eene vereeringe, een goude keten en medaille ter waerde van ses honderd guldens.

Bij nader resumtie over het bovenstaande gedelibereert sijnde is goed gevonden & verstaen aan den Capⁿ: Schrijver, in erkentnisse van sijn valeur, getoont wegens het overbrenge van de Saletijnse vlag, door den selve in dezen Jaere verovert, te presenteren, een koelvat in plaets van een goude keten, volgens resolutie van dezen raden op heden genomen, niet excederende de somma van ses hondert

guldens, & sal extract van dezen gestelt worden in handen vanden Equipagiemeester Hartsinck, om tot Syne narigtinge te strekken en zigh daer na te reguleeren.

(daar het Archief van de Admiraliteit van Amsterdam door brand beschadigd is, zijn sommige hier tussen haakjes geplaatste letters en woorden niet meer aanwezig).

⁷ Cat. van goud en zilverwerken, Rijksmuseum, 1952, nr. 227.

⁸ Voor de familiegeschiedenis in verband met de vererving zie Cat. van goud en zilverwerken, Rijksmuseum, 1952, nr. 237.

⁹ Resolutiën van de Admiraliteit van Amsterdam (Algemeen Rijksarchief te Den Haag, Archieven der Admiraliteitscolleges No. 1466 en 1467): Dinghsdagh den 5 April 1729: door den Captijn: Schrijver op syne wederkomst hier te Lande in den Jaere 1724 den 19 december overgebracht hebbende de Vlagge van 't (Turxe?) schip de Oranje Boom Captijn: Bentabak op de (kust) van Portugal den 12 Juny desselven Jaers door den (selven) veroverd, — is goed gevonden den voorijn: Captijn: Schrijver door den Heer Presiderende in erkenenis van syne Valeur ten genoeg van dezen Rade te presenteeren tot eene vereeringe een gou(de) keten & medaille ter waarde van ses honder(d) guldens.

Woensdagh den 20 July 1729: Bij nader resumtie gedelibereert synde is g(oed) gevonden ende verstaen aen den Captijn: Schrijv(er) in erkenenisse van Syn Valeur, getoont wegens het overbrengen van de Vlagge van het Algier(s) schip d'Orange Boom, Captijn: Bentabak door (den) selven veroverd op de kust van Portugal d(en) 12 Juny 1724: te presenteeren een goude (kop) in plaetse van een goude keten volgens resolutie van desen Rade in dato den 5 April 17(29).

Woensdagh den 22 maert 1730: Op het gepropoñ: ter vergad: gedaen is den Equipagm^r Hartsinck gelast, de goudene kop volgens resolutie van den 20 July laestleden door desen rade voor Captijn: Schrijver ter gedachtenisse gedaen maek(en) van het overbrenge der Vlagge, van h(et) Algiers schip De Orange boom, Captijn: bentaba(k) door den selven op de kust van Portugal den 12 j(uny) 1724 veroverd, uyt naeme ende van wegens dezen aen den voorsz: Captijn: Schrijver over te geven.

¹⁰ J. G. Mollema, *Geschiedenis van Nederland ter zee*, III, 1941. Zie bij levensbeschrijvingen, Ere-rol, blz. 57.

¹¹ Cat. van goud en zilverwerken, Rijksmuseum, 1952, nr. 237.

¹² De betreffende bescheiden der W.I.C. zijn niet behouden gebleven.

¹³ Cat. van goud en zilverwerken, Rijksmuseum, 1952, nr. 226.

^{13a} De heer Citroen deelde ook mede, dat deze vader, Gerrit Jansz., in 1664 leerling was van Hercules Tjeerts te Amsterdam.

¹⁴ De heer T. R. Mulder te Hoorn hielp mij aan de tekst van de rekening: '1728 den 27 September wegens twee sulveren schilden . . . . 96 gulden 10 stuvers'.

¹⁵ Frederiks, *Dutch Silver IV*, nr. 242 gaat van deze veronderstelling uit.

¹⁶ De heer K. A. Citroen maakte mij attent op document en beker.

¹⁷ Jhr. J. C. de Jonge, *Het Nederlandsche Zeewezen*, II, Haarlem 1859, blz. 537/8. Deze beker is afgebeeld in *Apollo* 67 (1958), blz. 169.

¹⁸ Zie *Beschrijvende Catalogus van beeldhouwwerken etc.*, Stedelijk Museum 'De Lakenhal', Leiden, 1951, nr. 184, waar alle archivalische bijzonderheden worden vermeld.

¹⁹ Thieme-Becker XXII (1928), blz. 357 noemt hem als goudsmid en ivoorsnijder en vermeldt tekeningen met Bacchanten en andere met Tritonen in het Kupferstichkabinet te Berlijn.

²⁰ Gegevens van mej. I. H. van Eeghen en de heer K. A. Citroen.

²¹ Mededeling van mej. I. H. van Eeghen.

K. G. BOON

Een vroege Studie voor de Honderd Gulden Prent

Rembrandts meest bekende ets, de Honderd Gulden prent, blijkt, hoewel velen zich met haar bezighielden, nog altijd raadsels te bergen die zelfs de meest scherpzinnige analyses niet hielpen oplossen. Wanneer men de prent nauwkeurig bekijkt, en vooral ook verschillende exemplaren onder de loupe neemt – in het bijzonder de maculatuur-druk in het Prentenkabinet waarin allerlei partijen niet onder de zwarte inktlagen verborgen zijn (afb. 1) – dan is het zonder meer duidelijk, dat Rembrandt op verschillende plaatsen wijzigingen moet hebben aangebracht. De muurpartij die zich van de poort ter rechter zijde achter de figuren uitstrekt en die zich naar links in de duisternis verliest, blijkt uit verschillende lagen van arceringen te zijn opgebouwd, die ongetwijfeld een vroegere opzet moesten bedekken. Hun onlogische samenhang is anders niet verklaarbaar. Zo toont ook de achtergrond vlak boven de groep van Farizeeërs ter linker zijde een overgewerkte plek, die zelfs aan deze kant op veranderingen wijst. Maar ook moeten in het centrum de figuren een revisie hebben ondergaan; dit is zonder meer duidelijk uit enkele voorstudies voor de prent, waarvan het Prentenkabinet kort geleden een mooi en gaaf bewaard exemplaar aan zijn collectie Rembrandt-tekeningen kon toevoegen.

Voor de opbouw van de prent is het van groot belang om te weten of Rembrandt, zoals zo dikwijls in zijn werk voorkomt, van een voorbeeld is uitgegaan. Jan Veth meende intertijd dat de kunstenaar door Lucas van Leydens grote triptiek met de Genezing der Blinden zou zijn geïnspireerd¹. Het schilderij bevond zich in 1604 nog in het bezit van de graveur Goltzius. Rembrandt kan dit stuk wat later in Haarlem hebben gezien, waar het waarschijnlijk na Goltzius' dood gebleven is. Veth's idee lijkt mij nog altijd niet zó verwerpelijk als Münz in zijn catalogus van Rembrandts prenten heeft doen voorkomen. De laatste wees deze veronderstelling zonder meer van de hand en verwees in plaats daarvan naar de prent, die Reni van Annibale Carracci's Wonder van de heilige Rochus maakte, een prent die Rembrandt inderdaad wel gekend kan hebben². Het verband tussen de compositie van Carracci en Rembrandts ets is echter in geen enkel opzicht aan te wijzen, behalve voor het motief van de zieke op de kruiwagen dat Rembrandt ook, maar hoe anders, in zijn ets gebruikte. Daartegenover zijn verschillende analogieën met Lucas' schilderij aan te wijzen; hetgeen Veth reeds deed en waarop ik dus niet verder behoef in te gaan.

Een ding mag echter niet vergeten worden: